

Nová paradigma ekonomickej teórie (Náčrt teórie holistickej ekonómie I.)

Ivan Klinec*

New Paradigm of Economic Theory (The Outline of the Theory of Holistic Economics I.)

Abstract

The search for new economic theories for a sustainable world is one of the preconditions of change of present patterns in economic life of the individual, the society and the whole civilization. The whole present human civilization is under pressure to change its activities toward sustainable development, toward support of sustainable living and toward the creation of a new sustainable world. We are witnesses of failure of old classic economic theories especially when the global crisis of human civilization and the global economy is growing with high speed and the danger of destruction of human civilization is interconnected with present economic theories and the international economic and financial institution. Especially now, monetary theory is a huge source of destruction of economies and societies on the national and also global level. The time of global crisis is also characterized by an emerging number of new economic theories. All these new economic theories are characterized by diversification of the view of economic reality, search for designing new economic theories based on the law of Nature and the Universe and common dialog or multilog in searching for ways from the present global crisis of mankind. Common for all these theories is also a holistic view of economic, social and civilization reality. We are witnesses of an emerging holistic economic theory, which is created together by all new economic thinkers oriented toward sustainable development and a sustainable world.

Keywords: *economics, economy, holistic economy, paradigm, globalization, entropy, implicate order, dissipative structure, attractors, civilization*

JEL Classification: A10, A11, B00, B40, B41

Úvod

Globalizácia svetovej ekonomiky je dnes určujúcim trendom prebiehajúcich civilizačných zmien a vznik globálnej ekonomiky je už viacej realitou ako blízkou či vzdialenou budúcnosťou. Včerajší svet lokálnych štátov sa v priebehu posledných desaťročí zmenil na svet globálnej dediny, ako vznikajúcu globálnu civilizáciu nazval kanadský sociológ Marshall McLuhan¹.

* Ivan Klinec, Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 81105 Bratislava, e-mail: ivan.klinec@savba.sk, ivan.klinec@gmail.com

¹ Marshall McLuhan: Understanding Media. The Extensions of Man. McGraw-Hill Book Company, New York 1965

Základom vzniku tejto globálnej civilizácie sa stal vznik globálnej svetovej ekonomiky a jedného svetového trhu². Ľudstvo tak v priebehu krátkej doby začalo žiť v inej zmenenej resp. meniacej sa realite, než v akej žilo doteraz. Aj naďalej však túto zmenenú a neustále sa meniacu realitu vníma a interpretuje spôsobom akým ju vnímalo pred začiatkom prebiehajúcej zmeny tzn. ako keby globálna ekonomika nebola realitou, ale iba akousi víziou, ktorá čaká ľudstvo v ďalekej budúcnosti.

Tak sa stalo, že dnes značná a možno povedať, že väčšia časť ľudstva má problémy s adaptáciou na zmenenú realitu a prebiehajúce zmeny nevie ani pochopiť, ani interpretovať, ani vysvetliť, nieto sa ešte na ne adaptovať³. Ako konštatuje americký sociológ a futuroológ Peter Drucker nové reality sa ani trochu nezhodujú s tým, čo všetci ľudia doteraz považujú za realitu⁴. A tak sme potom svedkami narastania Šoku z budúcnosti⁵, ako nazval popredný americký futuroológ Alvin Toffler šok z potreby, nutnosti a neschopnosti adaptácie na prebiehajúce a zrýchľujúce sa zmeny. Tento šok z budúcnosti je nepochybne aj šokom spôsobeným neadekvátnym vnímaním a videním sveta a civilizačných pohybov.

Potreba holistickej interpretácie globálnej ekonomickej reality

Rozpor medzi globálnou ekonomickou, spoločenskou i civilizačnou realitou a fragmentárnym lokálnym videním ekonomických, spoločenských i civilizačných problémov je dnes nepochybne jedným z hlavných zdrojov globálnej krízy ľudstva⁶.

Zosúladenie globálnej ekonomickej reality s adekvátnym vnímaním tejto reality môže významne prispieť k prekonaniu súčasnej globálnej krízy ľudstva. Peter Drucker vo svojich knihách nazval vznik globálnej ekonomiky novou realitou a obdobie vzniku tejto globálnej ekonomiky považuje Drucker za turbulentnú dobu⁷. V tejto turbulentnej dobe turbulencie

² Peter F. Drucker: Postkapitalistická spoločnosť. Management Press, Praha 1994, Peter F. Drucker: Věk diskontinuity. Obraz mění se společnosti. Management Press, Praha 1994, Peter F. Drucker: Řízení v turbulentní době. Management Press, Praha 1994, Alvin Toffler: Future Shock. Bantam Books, New York 1990, Alvin Toffler: The Third Wave. Bantam Books, New York 1990, Alvin Toffler: Powershift. Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century. Bantam Books, New York 1990

³ Alvin Toffler: Future Shock. Bantam Books, New York 1990, Alvin Toffler: The Third Wave. Bantam Books, New York 1990

⁴ Peter F. Drucker: Řízení v turbulentní době. Management Press, Praha 1994

⁵ Alvin Toffler: Future Shock. Bantam Books, New York 1990

⁶ Fritjof Capra: The Turning Point. Science, Society and the Rising Culture. Flamingo, London 1982, Fritjof Capra: Uncommon Wisdom. Conversation with remarkable people. Flamingo, London 1988, Hazel Henderson: Paradigms in Progress. Life Beyond Economics. Knowledge Systems, Inc., Indianapolis 1991

⁷ Peter F. Drucker: Řízení v turbulentní době. Management Press, Praha 1994, Peter F. Drucker: Nové reality.

pretvárajú starú ekonomickú realitu a vzniká realita nová. Vzniká tak civilizačná diskontinuita, ktorá mení doterajší smer vývoja ľudskej civilizácie⁸.

Podľa Druckera niekde v sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia skončilo najdlhšie obdobie kontinuity v celej economickej histórii a svetová ekonomika prešla do obdobia turbulencie⁹. Nová ekonomická realita v podobe globálnej svetovej ekonomiky nahrádza starú ekonomickú realitu lokálnych alebo regionálnych uzavretých vzájomne obchodujúcich ekonomík¹⁰. Medzinárodná ekonomika, v ktorej boli jednotlivé národy oddelenými jednotkami zabezpečujúcimi vzájomný styk predovšetkým prostredníctvom medzinárodného obchodu¹¹, sa mení na ekonomiku svetovú, ktorá predstavuje jeden nedeliteľný celok¹².

Súčasná ekonomická teória však túto meniacu sa ekonomickú realitu postihuje veľmi pomaly a nedostatočne. Podľa Druckera turbulentná doba je dobou nebezpečnou, jej najväčšie nebezpečenstvo spočíva v pokušení popierať realitu¹³. Turbulentná doba je však zároveň dobou veľkých príležitostí pre tých, ktorí nové reality dokážu pochopiť, akceptovať a ktorí ich dokážu využiť¹⁴. Súčasná ekonómia však patrí medzi tie vedy, ktoré pokušeniu popierať zmenenú ekonomickú realitu nevedia odolať.

Súčasná ekonomická veda založená na mechanistickom karteziánsko-newtonovskom videní sveta sa snaží fragmentárnym pohľadom vysvetľovať globálnu ekonomickú realitu. Mechanistické karteziánsko-newtonovské paradigmy východiská súčasnej economickej teórie popísal Fritjof Capra vo svojej knihe Bod obratu¹⁵. Podľa Capru súčasná ekonómia je charakteristická fragmentárnym a redukcionistickým prístupom typickým pre väčšinu spoločenských vied¹⁶.

Management Press, Praha 1995

⁸ Peter F. Drucker: Věk diskontinuity. Obraz měnící se společnosti. Management Press, Praha 1994

⁹ Ibid.

¹⁰ Peter F. Drucker: Postkapitalistická společnost. Management Press, Praha 1994, Peter F. Drucker: Věk diskontinuity. Obraz měnící se společnosti. Management Press, Praha 1994, Peter F. Drucker: Řízení v turbulentní době. Management Press, Praha 1994, Peter F. Drucker: Nové reality. Management Press, Praha 1995

¹¹ Peter F. Drucker: Věk diskontinuity. Obraz měnící se společnosti. Management Press, Praha 1994

¹² Ibid.

¹³ Peter F. Drucker: Řízení v turbulentní době. Management Press, Praha 1994

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Fritjof Capra: The Turning Point. Science, Society and the Rising Culture. Flamingo, London 1982

¹⁶ Ibid.

Súčasná zmenená ekonomická realita však vyžaduje taktiež zmenu videnia a interpretácie tejto reality. Globálna ekonomická realita, vyžaduje predovšetkým zmenu paradigmálnych východísk ekonomickej teórie a jej prechod na bázu holistického vnímania a videnia a holistickej interpretácie súčasných ekonomických problémov.

Aký by však mal byť takýto holistický prístup k zmenenej ekonomickej realite ? Aká by mala byť takáto holistická interpretácia súčasnej ekonomickej reality ? Ako by mala vyzerať ekonomická teória vychádzajúca z holistických prístupov ? Odpoveď na tieto otázky môže byť zároveň kľúčom k lepšiemu pochopeniu novej ekonomickej reality.

Rozpadom bipolárneho rozdeleného sveta zaniklo aj monopolné postavenie dvoch hlavných vetiev ekonomickej teórie neoklasickej a neokeynsiánskej na strane jednej a marxistickej na strane druhej a otvorili sa dvere narastajúcej diverzite ekonomických teórií.

S prehĺbovaním globálnej krízy ľudstva rastie počet ekonomických teórií zameraných na zosúladienie pôsobenia ekonomiky s novou ekonomickou a civilizáčnou realitou a so zachovaním životného prostredia na Zemi.

Ako nové školy teoretickej ekonómie a ekonomického myslenia sa objavili nová ekonómia [Ekins, Max-Neef, Conaty, Hendersonová, Parkinová, Rifkin, Goldsmith, Etzioni, Gore, Schumacher], humanistická ekonómia [Lutz, Lux], ekonómia reálneho života [Ekins, Max-Neef, Daly], ekologická ekonómia [Ekins, Conaty, Parkinová, Hendersonová], zelená ekonómia [Ekins, Conaty, Parkinová], ekonómia ustáleného stavu [Daly, Cobb], morfogenetická ekonómia [Maruyama], geonómia [Carson, Mouldenová, Rifkin], bionómia [Rotschild], socioekonómia [Etzioni] a regeneračná ekonómia [Hawken]¹⁷.

¹⁷ Patrick Carson, Julia Moulden: Zelený poklad. Rozhovor dvou podnikateľu o ekologické revoluci. České ekologické manažerské centrum, Praha 1996, Herman E. Daly: Steady-state economics. Earthscane Publications Ltd, London 1992, Herman E. Daly, John B. Cobb, Jr.: For the Common Good. Redirecting the Economy Toward Community, the Environment and a Sustainable Future. Beacon Press, Boston 1989, Paul Ekins, Manfred Max-Neef/editors/: Real-Life Economics. Understanding Wealth Creation, Routledge, London 1992, Paul Ekins: A New World Order. Grassroots Movements for Global Change. Routledge, London 1992, Amitai Etzioni: Morální dimenze ekonomiky. Victoria Publishing, Praha 1995, Edward Goldsmith: Základní principy hlubinné ekologie. In: Prostor č.26/1993 Nezávislá revue. Prostor, Praha 1993, Albert Gore: Earth in the Balance. Ecology and the Human Spirit. Houghton Mifflin Company, Boston 1992, Paul Hawken: Ecology of Commerce. A Declaration of Sustainability. Harper Collins, New York 1993, Hazel Henderson: The Politics of the Solar Age. Alternatives to Economics. Doubleday, Anchor, New York 1981, Hazel Henderson: Paradigms in Progress. Life Beyond Economics. Knowledge Systems, Inc. Indianapolis 1991, Hazel Henderson: Building a Win-Win World. Life Beyond Global Economic Warfare. Berrett-Koehler Publishers, Inc. San Francisco 1996, Magoroh Muroyama: The Second Cybernetics: Deviation-Amplifying Mutual Causal Processes. In: American Scientist, Vol.51, No.2, June 1963, Magoroh Muroyama: Morphogenetic Economics: Change-Amplification by Causal Loops. In: Technological Forecasting and Social Change 29/1986, Sara Parkin: Green Futures. Agenda for the 21st Century. Fount, London 1991, Sara Parkin: Zelená budúcnosť. Program pre 21.storočie. Nadácia Zelená alternatíva, Piešťany 1994, Jeremy Rifkin: The End of Work. The Decline of the Global Labour Force and the Down of the Post-Market Era. G.P.Putnam s Sons, New York 1995, Ernst F. Schumacher: Small is Beautiful. a Study of Economics as if People

Spoločné pre tieto ekonomické teórie sú holistické paradigmatické východiská, holistický pohľad na svet a snaha o vytvorenie ekonomického systému postaveného na alternatívnych hodnotových orientáciách. Holistická paradigma teda postupne ovplyvňuje, zasahuje a pretvára aj ekonomickú teóriu a dnes už do takej miery, že možno hovoriť o postupnom vytváraní koncepcií holistickej ekonómie či holistickej economickej teórie.

Náčrt teórie holistickej ekonómie

Za holistickú interpretáciu súčasnej novej economickej reality a zároveň za základ vytvárajúcej sa koncepcie resp. teórie holistickej ekonómie možno považovať nasledovné posuny záujmov economickej teórie:

- *chápanie ekonomiky ako otvoreného pod systému alebo súčasti vyšších systémov akými sú spoločnosť, príroda alebo univerzum,*
- *chápanie globálnej svetovej ekonomiky ako jedného nedeliteľného celku, chápanie tejto ekonomiky ako implikátneho poriadku a chápanie ekonomického vývoja ako celopohybu teda holomovementu,*
- *chápanie jednotlivých ekonomických teórií a teoretických škôl a smerov ako fragmentárnych pohľadov rozvíjajúcich významy jednej nerozdelennej reality - ekonomiky a nazeranie na ekonómiu ako na jednu vedu zloženú z jednotlivých parciálnych ekonomických teórií, ktoré sa vzájomne dopĺňajú, vytvárajú mapu ekonomických teórií a každá ekonomická teória má svoje miesto, účel, čas a limity pôsobenia a žiadnu ekonomickú teóriu nemožno absolutizovať,*
- *zmena pohľadu na reverzibilitu ekonomických procesov a chápanie ekonomických procesov ako procesov ireverzibilných s dôrazom na ekonomickú dynamiku namiesto economickej statiky,*
- *zavedenie pojmu entropia tzn. neurčitost' resp. neusporiadanost' do economickej teórie a vnímanie jej vzťahu k economickej štruktúre ako celku namiesto používania pojmu*

neistota iba vo vzťahu k rozhodovaniu a riadeniu ekonomických procesov,

- *zmena pohľadu na vzťah informácií a ekonomiky i ekonomickej teórie v smere chápania informácií ako štruktúrotvorného faktoru formujúceho profil a štruktúru ekonomiky namiesto doterajšieho chápania informácií iba vo vzťahu k rozhodovaniu a riadeniu ekonomických procesov,*
- *chápanie ekonomiky ako disipatívnej čiže rozptyľujúcej štruktúry disipujúcej energiu, suroviny, materiály a informácie a vytvárajúcej štruktúru spoločnosti okolo atraktorov tzn. príťažlivých faktorov v podobe výrobných faktorov, chápanie výrobných faktorov ako atraktorov ktoré určujú štruktúru a profil ekonomiky, spoločnosti a civilizácie,*
- *hodnotová reorientácia človeka i civilizácie založená na holistickom vnímaní zmenenej ekonomickej reality a rešpektovaní zákonov reálneho sveta a prírody,*
- *chápanie vzniku globálnej ekonomiky ako šance k obnoveniu pôvodného významu ekonómie ako vedy o hospodárení a prekonaniu odcudzenia tomuto pôvodnému významu v industriálnom období, v globálnej svetovej ekonomike človek musí byť v prvom rade hospodár a až potom obchodník alebo finančník.*

Holistická interpretácia súčasnej zmenenej ekonomickej reality a postupné vytváranie a vytvorenie teórie holistickej ekonómie môže významne prispieť k zmene činnosti človeka na Zemi a k zharmonizovaniu jeho vzťahu k prírode.

S narastajúcou globálnou krízou ľudstva a ekologickou hrozbou bude potreba holistickej interpretácie ekonomiky narastať a bude rásť význam ekonomických teórií postavených na báze holistickej paradigmy, ktoré budú stále vo väčšej miere nahrádzať súčasné ekonomické teórie postavené na báze paradigmy mechanistickej a taktiež budú stále viac ovplyvňovať rozhodovacie procesy v záujme hľadania a nájdenia možných východísk zo súčasnej globálnej krízy ľudstva.

Ekonomika, príroda a globálna kríza súčasnej civilizácie

Chápanie ekonomiky ako podsystemu alebo súčasti vyšších systémov ako sú spoločnosť, príroda alebo univerzum predstavuje fundamentálnu zmenu vo vnímaní ekonomickej reality ako i ekonomických problémov a s veľkou pravdepodobnosťou spôsobí zásadné zmeny v súčasnosti využívaných ekonomických teórií resp. vytvorenie teórií nových.

Americká futurologička Hazel Hendersonová v tejto súvislosti uvádza¹⁸, že jeden zo základných nedostatkov súčasnej ekonómie, spočíva v zanedbávaní očividnej skutočnosti, že ľudská činnosť prebieha vo vnútri spoločnosti a spoločnosť je súčasťou ekosystému. Túto skutočnosť považuje Hendersonová za dvojité dotáciu ekonomike.

Za prvú dotáciu ekonomiky považuje Hazel Hendersonová dotovanie ekonomiky spoločnosťou. Ekonomická činnosť je podľa nej umožňovaná, podporovaná a možno povedať dotovaná samotnou spoločnosťou, najmä neplatenou činnosťou, ako je práca v domácnosti, výchova detí, vzájomná pomoc a starostlivosť o starých a nemocných a ďalšie a tejto činnosti, súčasnými ekonómami ignorovanej a pritom nevyhnutnej pre fungovanie ekonomiky hovorí Hazel Hendersonová ekonomika lásky - love economy. Touto ekonomikou sa zaoberajú predovšetkým ženy.

Za druhú dotáciu ekonomiky považuje Hendersonová dotovanie ekonomiky prírodou. Hendersonová tvrdí, že ekonomika je dotovaná zo strany prírody a príroda jej poskytuje rad neplatených služieb od rozkladu humusu cez samočistenie vody až po reguláciu klímy. Hendersonová poukazuje na skutočnosť, že súčasná ekonomická teória túto dvojité dotáciu ignoruje.

Chápanie ekonomiky ako súčasti alebo podsystemu prírody resp. ekosystému tvorí tiež základné východisko koncepcie teórie ekonómie ustáleného stavu [steady-state economics], ktorú vytvoril americký ekonóm Herman Daly¹⁹. Herman Daly vo svojej knihe Ekonómia ustáleného stavu uvádza, že pre štandardnú ekonómiu ekonomika je izolovaný systém, v ktorom výmena hodnôt prebieha medzi firmami a domácnosťami a z okolitého prostredia nič nevstupuje a tiež aj do neho nič nevystupuje. Ekonomika je chápaná tak, ako keby nemala žiadne okolité prostredie. Pre koncepciu ekonomiky ustáleného stavu ekonomika je otvoreným subsystémom konečného a nerastúceho ekosystému alebo okolitého prostredia.

¹⁸ Hazel Henderson: *The Politics of the Solar Age. Alternatives to Economics*. Doubleday, Anchor, New York 1981, Hazel Henderson: *Paradigms in Progress. Life Beyond Economics*. Knowledge Systems, Inc., Indianapolis 1991, Hazel Henderson: *Building a Win-Win World. Life Beyond Global Economic Warfare*. Berrett-Koehler Publishers, Inc. San Francisco 1996

¹⁹ Herman Daly: *Steady-state economics*. Earthscan Publications Ltd, London 1992, Herman E. Daly, John B. Cobb, Jr.: *For the Common Good. Redirecting the Economy Toward Community, the Environment and a Sustainable Future*. Beacon Press, Boston 1989

Podľa Dalyho ekonomika žije vďaka importu nízkoentropickej energie a exportu vysokoentropickej odpadov. Každý subsystém konečného nerastúceho systému sa musí sám v určitom bode stať nerastúcim. Teda aj ekonomika ako subsystém nerastúceho ekosystému resp. nerastúcej Zeme bude musieť v určitom bode prestať expandovať čo do rozsahu. Ignorovanie skutočnosti, že príroda je súčasťou vyšších systémov ako sú príroda, ekosystém, planéta Zem alebo univerzum, považujú za hlavnú príčinu globálnej krízy súčasnej civilizácie okrem Hermana Dalyho²⁰ a Hazel Hendersonovej²¹ napr. aj Fritjof Capra²², Ernst Schumacher²³, Edward Goldsmith²⁴, Sara Parkinová²⁵ alebo Satish Kumar²⁶, či mnohí ďalší ako i celé novovznikajúce ekonomické teoretické školy .

Fritjof Capra vo svojej knihe Bod obratu tvrdí, že konvenčným ekonómom, či už neoklasikom, marxistom, keynesiánom, alebo post-keynesiánom, vo všeobecnosti chýba ekologická perspektíva. Ekonómovia majú podľa neho sklon vyseparovať ekonomiku z ekologického tkaniva, v ktorom je vrastená a opísať ju prostredníctvom zjednodušených a veľmi nerealistických teoretických modelov²⁷.

Fritjof Capra tiež tvrdí, že ekonomika je v zmysle systémového pohľadu živým systémom, zloženým zo živých bytostí a sociálnych organizácií v neustále vzájomnej interakcii, ako aj v interakcii s okolitými ekosystémami, na ktorých existenčne závisia. Podobne ako individuálne organizmy, ekosystémy sú samoorganizujúcimi sa systémami, v ktorých živočíchy, rastliny, mikroorganizmy a anorganické zložky sú vzájomne prepojené komplexnou sieťou vzájomných závislostí, zahrňujúcich výmenu hmoty a energie v nepretržitých cykloch²⁸.

²⁰ Ibid.

²¹ Hazel Henderson: *The Politics of the Solar Age. Alternatives to Economics*. Doubleday, Anchor, New York 1981, Hazel Henderson: *Paradigms in Progress. Life Beyond Economics*. Knowledge Systems, Inc., Indianapolis 1991, Hazel Henderson: *Building a Win-Win World. Life Beyond Global Economic Warfare*. Berrett-Koehler Publishers, Inc. San Francisco 1996

²² Fritjof Capra: *The Turning Point. Science, Society and the Rising Culture*. Flamingo, London 1982, Fritjof Capra: *Uncommon Wisdom. Conversation with remarkable people*. Flamingo, London 1988

²³ Ernst F. Schumacher: *Small is Beautiful. A Study of Economics as if People Matterd*. Vintage, London 1993, Ernst F. Schumacher: *A Guide for the Perplexed*. Harper and Row, New York 1977

²⁴ Edward Goldsmith: *Základní principy hlubinné ekologie*. In: *Prostor* č.26/1993 *Nezávislá revue*. Prostor, Praha 1993

²⁵ Sara Parkin: *Green Futures. Agenda for the 21st Century*. Fount, London 1991, Sara Parkin: *Zelená budúcnosť. Program pre 21. storočie*. Nadácia Zelená alternatíva, Piešťany 1994

²⁶ Satish Kumar: *J sme opilí hmotným blahobytem*. Rozhovor časopisu *Poslední generace* so Satishom Kumarom. In: *Poslední generace* č.5/1992, Hnutí DUHA, Brno 1992

²⁷ Fritjof Capra: *The Turning Point. Science, Society and the Rising Culture*. Flamingo, London 1982

²⁸ Ibid.

Satish Kumar vidí korene súčasnej globálnej ekologickej krízy v hodnotách, a to v zlých hodnotách a v skutočnosti, že základom našej modernej industriálnej spoločnosti je predstava, že ľudia sú nadradení prírode a tá je tu pre nich a oni sú tu preto, aby ju kontrolovali a riadili²⁹.

Satish Kumar tvrdí, že ak sa domnievam, že príroda je tu pre mňa a ja ju mám kontrolovať a využívať pre svoj prospech, nevyhnutne ju dovediem ku globálnej ekologickej kríze³⁰. Kumar ďalej tvrdí, že príroda tu nie je pre mňa, ale je tu sama pre seba a ja som jej súčasťou. Existuje symbiotický vzťah medzi stromami, trávou, vtákmi, riekami a ľuďmi a ak spolu vychádzajú harmonicky, môžu byť väzby medzi nimi trvalé. Ak však, podľa Kumara, si myslím, že je tu niečo pre mňa, budem to jednoducho používať tak dlho, pokiaľ sa to nevyčerpá.

Kumar dochádza k záveru, že korene globálnej ekologickej krízy ležia v spôsobe nášho myslenia, v hodnotách a vo viere, že ľudia sú nadradení prírode³¹. Skutočnosť je však úplne opačná a človek, jeho ekonomika i spoločnosť prírode nadradení nie sú ale sú jej podsystémom resp. podsystémami. Uvedomenie si tejto skutočnosti a jej akceptovanie ekonomickou teóriou môže od základu zmeniť správanie sa človeka, jeho ekonomiky i celej spoločnosti.

Literatúra

Agenda 21. The Earth Summit Strategy To Save Our Planet. Edited by Daniel Sitarz. Boulder, Colorado: Earth Press, 1993

Bell, Daniel: The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting, New York: Basic Books, Inc. Publishers, 1973

Brown, Lester: Nečekat na katastrofu. Rozhovor s profesorom Lesterem Brownem. In: Týden č.11/1999, Praha 1999

Brutlandová, Gro Harlem a kol. (Svetová komisia pre životné prostredie): Naša spoločná budúcnosť. Praha: Academia, 1991

Capra, Fritjof: The Tao of Physics. London: Wildwood House, 1975, Fontana, 1976

Capra, Fritjof: The Turning Point. Science, Society and the Rising Culture. London: Flamingo, 1982

²⁹ Satish Kumar: Jsme opilí hmotným blahobytem. Rozhovor časopisu Poslední generace so Satishom Kumarom. In: Poslední generace č.5/1992, Hnutí DUHA, Brno 1992

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

- Capra, Fritjof, Spretnak, Charlen: Green Politics. New York: E.P.Dutton, 1984
- Capra, Fritjof: Uncommon Wisdom. Conversation with remarkable people. London: Flamingo, 1988.
- Capra, Fritjof, Steindl-Rast, David, Matus, Thomas: Belonging to the Universe. San Francisco: Harper Collins, 1991
- Capra, Fritjof (editor): Guide to Ecoliteracy. Berkeley: Center for Ecoliteracy, 1993
- Capra, Fritjof, Pauli, Gunter (editors): Steering Business toward Sustainability. Tokyo: United Nations University Press, 1995
- Capra, Fritjof: The Web of Life. A New Scientific Understanding of Living Systems. New York: Anchor Books, Doubleday, 1996
- Capra, Fritjof: Lebensnetz. Eine neues Verständnis der lebendigen Welt. Bern, Muenchen, Wien: Scherz Verlag, 1996
- Capra, Fritjof: The Hidden Connections. Integrating The Biological, Cognitive, And Social Dimensions Of Life Into A Science Of Sustainability. New York: Doubleday, 2002
- Capra, Fritjof, Steenbergen, Bart van: Revutionary change in our worldview ? In: Futures. October 1985
- Capra, Fritjof: Ecoliteracy: the Challenge for Education in the Next Century. text příspěvku na konferencii FORUM 2000, Praha, 3.-7.september 1997
- Capra, Fritjof: Ekogramotnost. Vzdělání pro příští století. Přednáška z konference Forum 2000, 6. září 1997 In: BARAKA Časopis pro nový věk č.3 zima 1997ú98, Praha 1997
- Capra, Fritjof: Proč si nevyměnit recepty ? Rozhovor s “velknězem“ hnutí New Age Fritjofem Caprou. In: ORIENTACE. Příloha Lidových novin pro civilizaci a myšlení. Č.9/1997, Praha 1997
- Capra, Fritjof: Fyzik ekologem. Rozhovor s Fritjofom Caprom. In: Týden č.44/1999, Praha 1999
- Capra, Fritjof: Úkol pro dvacáté první století. In: Literární noviny č.43/1999, Praha 1999
- Capra, Fritjof: Země jako společná domácnost. In: OS - Fórum občianskej spoločnosti č.12/1999, Bratislava: Kalligram, 1999
- Carson, Patrick, Moulden, Julia: Zelený poklad. Rozhovor dvou podnikatelu o ekologické revoluci. Praha: České ekologické manažerské centrum, 1996
- Cleveland, Harlan, Henderson, Hazel, Kaul, Inge (editors): The United Nations: Policy and Financing Alternatives. Washington, D.C.: The Global Comission to Fund the United Nations,

1995

Conaty, Pat: Evropa je jako ementál. Rozhovor s Patem Conatym. In: Poslední generace č.2/1997, Hnutí DUHA, Brno 1997

Daly, Herman E., Cobb, John B. Jr.: For the Common Good. Redirecting the Economy Toward Community, the Environment and a Sustainable Future. Boston: Beacon Press, 1989

Daly, Herman E.: Steady-state economics. London: Earthscan Publications Ltd., 1992

Daly, Herman E.: Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development. Boston: Beacon Press, 1997

Dauncey, Guy: After the Crash. The Emergence of the Rainbow Economy. Green Print, 1986

Dawson, Christopher: The Dynamics of World History. Edited by Mulloy, John J., New York: Sheed and Ward, 1956

Douthwaite, Richard: The Growth Illusion. How the Economical Growth has Enriched the Few, Impoverished the Many and Endangered the Planet. London: Green Books, 1992

Douthwaite, Richard: Short Circuit. Strengthening Local Economics for Security in an Unstable World. Devon: Green Books Ltd., 1996

Ekins, Paul, Max-Neef, Manfred (editors): Real-Life Economics. Understanding Wealth Creation. London: Routledge, 1992

Ekins, Paul: A New World Order. Grassroots Movements for Global Change. London: Routledge, 1992

Etzioni, Amitai: Morální dimenze ekonomiky. Praha: Victoria Publishing, 1995

Filosofický slovník. Olomouc: FIN, 1995

Georgescu-Roegen, Nicholas: The Entropy Law and the Economic Process. Cambridge. Massachusetts: Harvard University Press, 1971

Georgescu-Roegen, Nicholas: Energy and Economic Myths. New York: Pergamon Press, 1976

Goldsmith, Edward: The Way. An Ecological World-View. Athens: The University of Georgia Press, 1998

Goldsmith, Edward: Základní principy hlubinné ekologie. In: Prostor č.26/1993 Nezávislá revue. Prostor, Praha 1993

Goldsmith, Edward: Aby ekologický pohled na svět nahradil industrializmus. Rozhovor s Edwardem Goldsmithem. In: Poslední generace č.5/1995, Hnutí DUHA, Brno 1995

Goldsmith, Edward: Cesta. In: Poslední generace č.2/1997, Hnutí DUHA, Brno 1997

Goldsmith, Edward: Obec a demokracie. In: Poslední generace č.9/1997, Hnutí DUHA, Brno

1997

Gore, Albert: Earth in the Balance. Ecology and the Human Spirit. Boston: Houghton Mifflin Company, 1992

Gore, Albert: Země na misce vah. Ekologie a lidský duch. Praha: Argo, 1994

Gore, Albert: Information Superhighways. The Next Information Revolution. In: The Futurist, January-February 1991

Gore, Albert: Respect the Land. In: TIME. Special Issue. Our Precious Planet. November 1997

Gore, Albert: Od konzumentstva k pochopeniu. Rozhovor s Albertom Gorom. In: Ekopanorama č.1-2/1993, Bratislava 1993

Hawken, Paul: Ecology of Commerce. A Declaration of Sustainability. New York: Harper Collins, 1993

Henderson, Hazel: Creating Alternative Futures. West Hartford: Kumarian Press, 1996

Henderson, Hazel: The Politics of Solar Age. Alternatives to Economics. New York: Doubleday, Anchor, 1981

Henderson, Hazel: Paradigms in Progress. Life Beyond Economics. Indianapolis: Knowledge Systems, Inc., 1991

Henderson, Hazel: Building a Win-Win World. Life Beyond Global Economic Warfare. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc., 1996

Hendersonová, Hazel: Zaměnili jsme cíle a prostředky. Rozhovor časopisu Poslední generace s Hazel Hendersonovou. In: Poslední generace č.3/1994, Hnutí DUHA, Brno 1994

Hendersonová, Hazel: Budou lepší časy dobré ? In: Nová Přítomnost č.5/1998, Praha 1998

Hendersonová, Hazel: Budování světa, kde každý vyhrává. In: Revue Prostor č.42/1999, Praha 1999

Henderson, Hazel: Všechny země se transformují, ale... In: OS - Fórum občianskej spoločnosti č.12/1999, Kalligram, Bratislava 1999

Hendersonová, Hazel: Na pitomou otázku pitomá odpověď. Rozhovor s Hazel Hendersonovou o globalizáci, regulaci a čisté entropii. In: RESPEKT č.50/1999, Praha 1999

Chase, Stuart: Člověk a stroj, Praha: Jan Laichter, 1931

Johanisová, Nad'a: Tři knihy o ekologické ekonomii. In: Poslední generace č.1/1997, Hnutí DUHA, Brno 1997

Klinec, Ivan: Globálna ekonomika, globálne myslenie. Globalizácia svetovej ekonomiky a základné charakteristiky novej civilizačnej etapy. Bratislava: Prognostický ústav SAV, 1996

Klinec, Ivan: Naša spoločná budúcnosť. In: Hospodárske noviny 9.8.1993, Bratislava 1993

Klinec, Ivan: Za hranicami limitov. In: Hospodárske noviny 25.8.1993, Bratislava 1993

Klinec, Ivan: Globálne programy viceprezidenta USA Ala Gora. Informatizácia a ekológia prioritami politiky USA ? In: Hospodárske noviny 8.9.1993, Bratislava 1993

Klinec, Ivan: Ekonomía a ekológia na pozadí holistického videnia sveta. In: Životné prostredie č.4/1998, Bratislava 1998

Klinec, Ivan: Tao ekonomie. In: OS - Fórum občianskej spoločnosti č.12/1999, Bratislava: Kalligram, 1999

Kumar. Satish: Jsme opilí hmotným blahobytem. Rozhovor časopisu Poslední generace so Satishom Kumarom. In: Poslední generace č.5/1992, Hnutí DUHA, Brno 1992

Lang, Peter: Lets Work. Rebuilding the Local Economy. Grover Books, 1994

Lovelock, James: Gaia. Nový pohled na život na Zemi. Prešov: ABIES, 1993

Lovelock, James: Gaia. Živoucí planéta. Praha: Mladá fronta, 1994

Mander, Jerry, Goldsmith, Edward /editors/: The Case Against the Global Economy and for a Turn Toward the Local. San Francisco: Sierra Club Books, 1996

Meadows, Donella H., Meadows, Dennis L., Randers, Jorgen: Beyond the Limits. Confronting Global Collapse Envisioning a Sustainable Future. Post Mills, Vermont: Chelsea Green Publishing Company, 1992

Meadowsová Donella H., Meadows, Dennis L., Randers, Jorgen: Překročení mezí. Konfrontace globálního kolapsu s představou trvale udržitelné budoucnosti. Praha: Argo, 1995

Meadows, Dennis: Většina věcí, které člověk dělá jsou ztrátou času a peněz. Rozhovor s profesorem Dennisem Meadowsem o stupnici blbosti, mezích rustu a jízdě na kole. In: RESPEKT č.47/1994, Praha 1994

Meadows, Dennis: Za bodem návratu. Rozhovor s Dennisem Meadowsem. In: Týden č.13/1999, Praha 1999

Norberg-Hodge, Helena: Ancient Futures. London: Rider, 1991

Norberg-Hodge, Helena: Dávné budoucnosti. Brno: Hnutí DUHA, 1996

Norberg-Hodge, Helena: Model světa neodpovídá skutečnosti. Rozhovor s Helenou Norberg-Hodge. In: poslední generace č.3/1996, Hnutí DUHA, Brno 1996

Norberg-Hodge, Helena: Buddhismus v globální ekonomice. In: Poslední generace č.6/1997, Hnutí DUHA, Brno 1997

Nováček, Pavel, Mederly, Peter a kolektiv: Strategie udržitelného rozvoje. Praha: Nakladatelství

G plus G, 1996

Nováček, Pavel, Huba, Mikuláš (editori): Šok z prosperity I.-III. Olomouc, Bratislava: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, Spoločnosť pre trvalo udržateľný život, 1995, 1996

Nováček, Pavel: Křižovatky budoucnosti. Směrování k udržitelnému rozvoji a globálnímu řízení. Praha: Nakladatelství G plus G, 1999

Ortega Y Gasset, José: Vzpouira davu, Praha: Nakladatelství Orbis, 1933

Parkin, Sara: Green Futures. Agenda for the 21st Century. London: Fount, 1991

Parkinová Sara: Zelená budúcnosť. Program pre 21.storočie. Piešťany: Nadácia Zelená alternatíva, 1994

Parkin, Sara: Ekonomika pre zaplnený svet I. In: Spoločnosť, ako keby na človeku záležalo. Bratislava: SZOPK, SOFRON, 1994

Parkin, Sara: Ekonomika pre zaplnený svet II. In: Spoločnosť, ako keby na človeku záležalo. Bratislava: SZOPK, SOFRON, 1994

Pinchot, Gifford: Ekonomika daru. In: BARAKA. Časopis pro nový věk č.2/1997, Praha 1997

Rifkin, Jeremy: Beyond Beef. The Rise and Fall of the Cattle Culture. New York: E.P.Dutton, 1992

Rifkin, Jeremy: The End of Work. The Decline of the Global Labour Force and the Down of the Post-Market Era. New York: G.P.Putnam's Sons, 1995

Rifkin, Jeremy: The end of work as we know it. In: Demos 5/1995

Rifkin, Jeremy: Myšlenky pro příští století. In: Listy č.4/1996 Dvuměsíčník pro politickou kulturu a občanský dialog. Praha 1996

Rich, Bruce: Zem na úver. In: Poslední generace č.5/1995, Brno: Hnutí DUHA, 1995

Rotschild, Michael: Bionomics. The Inevitability of Capitalism. New York: A John Macrae Book, 1990

Scheer, Hermann: Sluneční strategie. Politika bez alternativy. Praha: Nová země, 1999

Scheer, Hermann: Prolomit velkou energetickou lež. Rozhovor Milana Smrža s Hermannom Scheerom. In: Sedmá generace č.2/2002, Brno: Hnutí Duha 2002

Schmidheiny, Stephan with the Business Council for Sustainable Development: Changing Course. A Global Business Perspective on Development and the Environment. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press, 1992

Schmidheiny, Stephan a Podnikatelská rada pro trvale udržitelný rozvoj: Změna směru.

- Globální podnikatelská perspektiva rozvoje a životního prostředí. Praha: České ekologické manažerské centrum, 1992, 1993
- Schumacher, Ernst F.: Small is Beautiful. A Study of Economics as if People Mattered. Blond and Briggs Ltd., 1973, London: Vintage, 1993
- Schumacher, Ernst F.: A Guide for the Perplexed. New York: Harper and Row, 1977
- Schumacher, Ernst F.: Good Work. New York: Harper and Row, 1977
- Schumacher, Ernst F.: Po stupňoch bytia. Rada bezradným. Zagreb: Grafičky zavod Logos, 1985
- Stead, W.E., Stead J.G.: Management pro malou planetu. strategické rozhodování a životní prostředí. Praha: Nakladatelství G plus G, 1998
- Steiger, Štěpán: Nová myšlenková škola: Ekologická ekonomie. In: Hospodárske noviny. 22.-24.10.1999, Praha 1999
- Šálek, Marek: Jak měřit blahobyt. Experti OSN hledají novou definici pokroku. In: Týden č.46/1998, Praha 1998
- Šálek, Marek: Ekologická daňová reforma. In: Týden č.11/1999, Praha 1999
- Šálek, Marek: Mezi vědou a láskou. In: Týden č.13/1999, Praha 1999
- The World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Oxford, New York: Oxford University Press, Oxford, 1988
- Toffler, Alvin: Nečekají nás krvavé revoluce, ale velké krize říká v rozhovoru nejznámější americký futurolog Alvin Toffler, autor slávné knihy Šok z budoucnosti. In: Středoevropské noviny. 21.1.1999 In: Lidové noviny. 21.1.1999, Praha 1999
- Vaughan, Genevieve: For-Giving. A Feminist Criticism of Exchange. Plain View Press, 1977
- Vítek, Jan: Galerie hospodářských myslitelu: Ethan B. Kapstein. Bude se opakovat stará historie ? In: Hospodárske noviny, 20.2.1998, Praha 1998
- Vítek, Jan: Galerie hospodářských myslitelu. James Goldsmith. Kdo jsou vítězové a poražení globalizace. In: Hospodárske noviny, 31.7.1998, Praha 1998
- Vítek, Jan: Z galerie soudobých myslitelu - Ignacio Ramonet. Nové tmářství na prahu globální společnosti. In: Hospodárske noviny, 13.11.1998, Praha 1998
- Vítek, Jan: Z galerie soudobého ekonomického myšlení: David C.Korten. Mýtus o vítězství volného trhu. In: Hospodárske noviny, 22.1.1999, Praha 1999
- Weizsäcker, Ernst Ulrich von: Earth Politics. London, New Jersey: Zed Books Ltd., 1994
- Weizsäcker, Ernst Ulrich von, Lovins, Amory B., Lovinosová, L. Hunter: Faktor čtyři.

Dvojnásobný blahobyt - poloviční spotřeba přírodních zdrojů. Nová zpráva Římskému klubu.
Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, 1996